

ACTE DE LIMBAJ SPECIFICE LIMBAJULUI RELIGIOS ROMÂNESC

de

Nadia OBROCEA

Prefigurată¹ în Platon², Aristotel, în cercetările de logică ale lui Gottlob Frege și Bertrand Russell³, în *Tractatus logico-philosophicus* al lui Ludwig Wittgenstein⁴, în *Sprachtheorie* a lui Karl Bühler⁵, în lucrările lui A. Reinach⁶ și ale lui Alan Gardiner⁷, teoria actelor de limbaj⁸ a cunoscut două modele sistematice, devenite clasice, în lucrările lui John Langshaw Austin⁹ și John Searle¹⁰.

Acest articol își propune să prezinte coordonatele fundamentale ale unei analize a limbajului religios românesc ortodox¹¹ (în varianta sa de limbaj de cult), din perspectiva teoriei actelor de limbaj. În continuare, vom lua drept reper teoria actelor de limbaj dezvoltată de John Searle, precum și terminologia aferentă acestei teorii. Menționăm că o abordare a limbajului de cult (românesc – ortodox și catolic) din perspectiva teoriei actelor de limbaj nu s-a mai realizat, dar că acest tip de limbaj se pretează în mod firesc la o astfel de cercetare.

¹ Cf. Vlad Alexandrescu, în *Prefață* la John Langshaw Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Pitești, Paralela 45, 2005.

² Platon, *Sofistul*, în *Opere complete*. IV. Ediție îngrijită de Petru Creția, Constantin Noica și Cătălin Partenie, [București], Humanitas, 2004.

³ Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, în „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik”, 100, 1892, p. 22-50 și Bertrand Russell, *Signification et vérité*, Paris, Flammarion, 1969.

⁴ L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1961.

⁵ Karl Bühler, *Sprachtheorie: Die Darstellungsform der Sprache*, Jena, G. Fischer, 1965.

⁶ A. Reinach, *Über den Ursachenbegriff im geltenden Strafrecht*, Leipzig, J. A. Barth, 1905.

⁷ V. și A. Reinach, *Über den Ursachenbegriff im geltenden Strafrecht*, Leipzig, J. A. Barth, 1905.

⁸ Vom utiliza terminologia franceză, act de limbaj, și nu pe cea anglo-saxonă, act de vorbire.

⁹ John Langshaw Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, ed. cit.

¹⁰ John Searle, *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

¹¹ Menționăm că în cercetările noastre am supus analizei inclusiv limbajul de cult catolic (romano-catolic și greco-catolic), dar la rezultatele acestei analize ne vom referi într-un articol viitor.

Este incontestabil faptul că limbajul religios, în varianta sa de limbaj de cult, se caracterizează printr-o capacitate fundamentală de a realiza acțiuni și lucruri, prin intermediul cuvintelor. Această calitate a limbajului de cult poate fi corelată, într-o primă instanță, cu funcția harismatică, sacramentală sau sfințitoare a cultului¹². „Scopul acesta al cultului se realizează îndeosebi prin serviciul *sfințelor taine* sau al *ierurgiilor* [...]”¹³. Prin intermediul sfințelor taine se poate realiza sfințirea credincioșilor: „*Tainele* sau sacramentele, în număr de șapte, reprezintă tocmai «atingerea» lui Dumnezeu de către om din inițiativa și milostivirea Creatorului. În acest sens, *Tainele* sunt eminentamente creștine: ele sunt lucrarea eficace a harului izvorând din umanitatea îndumnezeită a lui Hristos, Care Se împărtășește, ca anticipare a împărăției Sale eshatologice, printr-un rit de sfințire săvârșit de slujitorii bisericești în și prin puterea Duhului Sfânt”¹⁴.

În cadrul cultului creștin ortodox, Sfintele Taine, euharistia, botezul, mirungerea, spovedania, maslul, cununia, hirotonia¹⁵, sunt realizate prin intermediul unor acte de limbaj, dublate, în planul acțiunii propriu-zise, de gesturi corespunzătoare. Cultul nu este realizat numai prin acțiuni sau acte, ci și prin acte de limbaj. În biserică, sfințirea credincioșilor, realizată în cadrul Sfintelor Taine, nu este posibilă decât prin intermediul *limbajului*. În acest sens, reținem câteva exemple de acte

¹² Există trei scopuri sau funcții fundamentale ale cultului divin (public): harismatic, latreutic și catehetic. V. Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica generală. Cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 662-666. V. și Pr. Prof. P. Vintilescu, *Curs de Liturgică Generală* (litografiat), București, 1940.

¹³ Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 63.

¹⁴ Preot Prof. Dr. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă. A-Z*. Tipărit cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a II-a, revizuită și completată, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 369. V. și Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia*, P.G., 91, 664-665, *apud Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu binecuvântarea și purtarea de grijă a Înalț Prea Sfințitului Justinian, Patriarhul României, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1952, p. 215: „Precum Dumnezeu făcându-le toate și aducându-le la existență cu puterea Sa infinită, le ține, le adună și le circumscrie pe toate și le strânge laolaltă și cu Sine, prin providență..., în același fel Biserica se arată făcând același cu Dumnezeu, ca un chip, cu arhetipul”.

¹⁵ V. Sfântul Chiril al Alexandriei, Cartea a unsprezecea. *Despre preoție și că preoția cea după lege era chip al celui în Hristos*, Cartea a douăsprezecea. *Despre preoție*, Cartea a treisprezecea. *Iarăși despre preoție*, în *Scrieri*. Partea întâia, Sfântul Chiril al Alexandriei, *Scrieri*. Partea a doua. *Glasire*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 373-471.

de limbaj, directe sau indirecte, specifice Sfintelor Taine din cultul creștin ortodox: botezul, mirungerea, euharistia, spovedania, cununia etc. Actele de limbaj respective sunt de tip declarativ (în terminologia lui John Searle), adică acte de limbaj prin intermediul cărora se schimbă o anumită stare de lucruri.

Exemple: botezul (*Se botează robul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui. Amin. La a doua afundare: Și al Fiului. Amin. Iar la a treia afundare: și al Sfântului Duh. Amin. Acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.*)¹⁶, mirungerea (*Se unge robul lui Dumnezeu (N) cu untdelemnul bucuriei, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.*)¹⁷, euharistia: (*Se împărtășește robul lui Dumnezeu, diaconul (N), cu Cinstitul și Sfântul Sânge al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor sale și spre viața de veci.*)¹⁸, spovedania (*Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos, cu harul și cu îndurărilor iubirii Sale de oameni, să te ierte pe tine fiule (N), și să-ți lase ție toate păcatele. Și eu, nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată, te iert și te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.*)¹⁹, cununia (*Cunună-se robul lui Dumnezeu (cutare) cu roaba lui Dumnezeu (cutare), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh.; Cunună-se roaba lui Dumnezeu (cutare) cu robul lui Dumnezeu (cutare), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh.*)²⁰ etc.

O mare parte din actele de limbaj existente în limbajul de cult sunt de tip declarativ²¹ (verdictiv, în terminologia lui Austin²²), adică prin care se modifică o stare de lucruri, „care cer existența unei instituții extralingvistice, adică un sistem de reguli (instituționale, sociale și comportamentale) care se adaugă la cele ale limbajului”²³. În cazul actelor de limbaj declarative, condițiile de satisfacere²⁴ sau de reușită vizează faptul că, prin intermediul actului de limbaj, cel care produce actul de limbaj respectiv are puterea de a transforma în adevăr conținutul propozițional²⁵, prin urmare, de a modifica realitatea. În cazul actelor de

¹⁶ Molițfelnic. *Cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 2002. Disponibil la www.crestinortodox.ro.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ V. John Searle, *op. cit.*

²² V. John Austin, *op. cit.*

²³ Olesea Botnaru, *Verbe performative în limba română*. Teză de doctorat, Chișinău, 2007, p. 39.

²⁴ D. Vanderveken, *Meaning and Speech Acts*, Cambridge, University Press, 1990, p. 132 ș.u.

²⁵ V. John Searle, *op. cit.*

limbaj din cadrul Sfintelor Taine, actul de credință²⁶ trebuie să existe în mod obligatoriu, pentru rezultatul actului de limbaj respectiv. „Caracteristica acestei clase de acte este că îndeplinirea reușită a unuia dintre membri instaurează corespondența voită între conținutul propozițional și realitate. În cazul acestor acte, se cere existența unor instituții, adică existența unui sistem de reguli ce se adaugă regulilor constitutive ale limbajului [...]”²⁷.

În continuare, ne vom referi și la alte acte de limbaj existente în limbajul de cult ortodox, care pot fi considerate fundamentale pentru cult.

Rugăciunea ca parte integrantă a cultului religios, deține, prin excelență, o componentă lingvistică²⁸, fiind un act de limbaj. Rugăciunea însăși, „ridicarea minții și voii noastre către Dumnezeu”²⁹, poate să conțină un act de limbaj specific, de pildă verbul performativ *a se ruga* – fenomen de reflexivitate a acțiunii propriu-zise în acțiunea verbală. În limba română, verbul *a (se) ruga* este un performativ de tip directiv³⁰, formând un act de limbaj în care cel care îl produce încearcă să-L determine pe Dumnezeu să acționeze asupra sa. În cadrul cultului divin, verbul *a (se) ruga* este utilizat în mod frecvent, prin intermediul lui credincioșii cerând și implorând mila lui Dumnezeu.

Exemplu: *Îngerule cel sfânt al lui Hristos, către tine cad și mă rog, păzitorul meu cel sfânt, care ești dat mie de la Sfântul Botez spre păzirea sufletului și a păcătosului meu trup*³¹.

Deosebit de important este faptul că și virtuțile creștine³² – credința (chiar și iubirea³³), speranța – devin, în cultul religios, acte de limbaj.

²⁶ V. Olesea Botnaru, *op. cit.*, p. 46. „Astfel într-un act de vorbire declarativ enunțarea este modelată, pe de o parte, de regulile declarative (enunțarea unei propoziții implică faptul că vorbitorul crede în conținutul acesteia), iar pe de alta, – de transferul de convingeri (un agent acceptă convingerile altui agent dacă acestea corespund celor anterioare)”.

²⁷ Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2000, p. 29.

²⁸ Există trepte superioare ale rugăciunii în care dimensiunea lingvistică este diminuată sau eliminată, în favoarea *trăirii religioase*, sau în care se contopește cu aceasta.

²⁹ Evagrie Monahul, *Cuvânt despre rugăciune*, în *Filocalia*, vol. 1, audio. Disponibil la www.resurse-ortodoxe.ro.

³⁰ Cf. Olesea Botnaru, *op. cit.*, p. 113, 118: „*A se ruga* înseamnă a implora pe Dumnezeu sau altă ființă sacră (condiție a conținutului propozițional)”.

³¹ *Molitfelnic. Cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor*, ed. cit.

³² V. Maxim Mărturisitorul: „Căci credința este temelie celor de după ea, adică a nădejzii și a iubirii, dând subzistență sigură adevărului. Iar nădejdea este puterea care leagă extremele, adică credința și iubirea. Ea arată prin sine ceea ce e crezut totodată ca vrednic de iubit și ne învață să străbatem prin ea calea spre aceea. În sfârșit, iubirea este împlinirea acelora, cuprinzând întreg ultimul conținut vrednic de dorit și dându-le acelora (credinței și nădejzii) odihna mișcării în El, întrucât în locul credinței că este și al nădejzii că va veni, dă bucuria de El ca prezent”, în *Despre iubire*, în *Scrieri*. Partea a doua. *Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești*. Carte tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al

Acestea, pe lângă faptul că presupun și implică acte propriu-zise, exprimă, într-o anumită măsură, sentimentele persoanei care le practică ori și le asumă.

Generic vorbind, credința, iubirea, speranța pot fi redată prin limbaj, prin acte de limbaj explicite: *cred* și *nădăjduiesc*. În rugăciune, „declararea” poziției unei persoane în raport cu Dumnezeu, cu virtuțile creștine, exprimarea trăirii religioase asumate, este un act de necesitate.

Interesant este faptul că în limbajul religios credința însăși devine act de limbaj. Credința trebuie mărturisită, așa cum este menționat în *Simbolul credinței* sau *Crezul: Cred într-Unul Dumnezeu Tatăl Atotțiitorul, făcătorul cerului și al pământului, al tuturor văzutelor și nevăzutelor [...]*³⁴. În plan lingvistic, credința poate fi simbolizată prin termenul *crede*, utilizat cu valoare performativă (*cred*). Astfel, putem spune că avem de-a face cu o dublă semioză: actul de limbaj pare a fi o reprezentare lingvistică a actului credinței, care, la rândul său, se instituie într-o multitudine de acte specifice simbolizatoare ale credinței. Credința³⁵ în Dumnezeu este „[...] primirea de către noi ca adevărate, pe bază de încredere în Dumnezeu și pe baza unei vederi sufletești, a tuturor adevărilor pe care le avem prin Descoperirea mai presus de fire, în vederea mântuirii noastre”³⁶. În studiile de dogmatică, este subliniată aceeași idee: „Cuvântul *cred* înseamnă că primesc și mărturisesc ceea ce învață Biserica despre Dumnezeu”³⁷.

În limbajul de cult, termenul *a crede* este un performativ de tip expresiv, acesta având rolul de a exprima, cel puțin din punct de vedere formal, poziția și atitudinea credinciosului față de Dumnezeu. Actele de limbaj expresive specifice cultului creștin ortodox trimit la funcția latreutică a acestuia: „Astfel, dacă plecăm de jos în sus, sau dacă avem în

Bisericii Ortodoxe Române. Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990, p. 29.

³³ În limbajul de cult catolic.

³⁴ *Molitfelnic. Cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor*, ed. cit.

³⁵ V. Sfântul Vasile cel Mare, *Despre credință și nădejde*, în Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*. Partea a doua. *Asceticele*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere, introducere, note și indici de Prof. Iorgu D. Ivan, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1989, p. 498. V. și Teofil al Antiohiei, în *Trei cărți către Autolic*, în *Apologeți de limbă greacă*, ed. cit., p. 267-350; Fericitul Augustin, *op. cit.*, p. 293: „Înaintează în mărturisire credința mea și spune-i Domnului Tău: Sfinte, Sfinte, Sfinte, Doamne Dumnezeul meu, în numele Tău ne-am botezat, Tată, Fiule și Duhule Sfinte, în numele Tău botezăm, Tată, Fiule și Duhule Sfinte [...]”; *Este adevărită a celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute* (Evrei, 11, 1).

³⁶ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, ed. cit., p. 45.

³⁷ *Ibidem*.

vedere subiectul cultului, adică pe om (sau Biserica, din care face el parte), atunci scopul cel dintâi al cultului este scopul latreutic, adică adorarea lui Dumnezeu și exprimarea sentimentelor noastre de evlavie, de respect, recunoștință, admirație și dragoste față de El sau față de persoanele și lucrurile sfinte pe care le cinstim în raport cu El”³⁸.

Totuși, nu poate fi ignorată și componenta comisivă a actului de limbaj *a crede*, deoarece, prin intermediul său, credinciosul își asumă un anumit comportament viitor, conform cu credința în Dumnezeu.

Speranța, virtute creștină, „dar dumnezeiesc”³⁹, „dorul și așteptarea cu încredere a împlinirii tuturor bunătăților, făgăduite de Dumnezeu omului care face voia Lui, fiindcă Dumnezeu este credincios în tot ceea ce făgăduiește”⁴⁰, devine, în limbajul de cult catolic, un act de limbaj de tip expresiv. Recunoaștem, de asemenea, în subsidiar, o nuanță directivă și chiar una comisivă a acestui act de limbaj, deoarece speranța în Dumnezeu presupune încrederea credincioșilor că Dumnezeu își va revărsa mila și iubirea Sa asupra lor, iar credincioșii își asumă angajamentul de a nu uita de Dumnezeu, de a trăi într-o permanență comuniune cu El, de a nu cădea în deznădejde.

Exemplu: *Tu pe aceștia preamărește-i cu dumnezeiasca Ta putere și nu ne lăsa pe noi cei ce nădăjduim în Tine*⁴¹.

În concluzie, subliniem faptul că limbajului de cult (ortodox) îi sunt specifice anumite acte de limbaj, precum botezul, mirungerea, euharistia, spovedania, cununia etc., care trimit la Sfintele Taine. De asemenea, în cultul creștin ortodox, rugăciunea, dar și virtuțile creștine, precum credința și speranța, devin acte de limbaj.

ACTES DE LANGAGE SPECIFIQUES DU LANGAGE RELIGIEUX ROUMAIN (Résumé)

L'article se propose de présenter quelques actes de langage spécifiques au langage religieux roumain orthodoxe, tels que le baptême, l'eucharistie, le mariage, etc., mais aussi la prière, la foi, l'espérance.

³⁸ Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 62.

³⁹ Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri. Omilii duhovnicești*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornișescu. Introducere, indici și note de Prof. Dr. N. Chișescu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 156.

⁴⁰ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, ed. cit., p. 13.

⁴¹ *Molitfelnic. Cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor*, ed. cit.